

Bach Complete Organ Works on modern organs Eric Koevoets

Volume 2 CD I

1-2 Praeludium et Fuga in C BWV 545 (live)

Opvallend in de opening van het praeludium is het gevoel van weidsheid dat bereikt wordt door de bovenstem zeer hoog (op c''') te laten beginnen terwijl in het pedaal steeds de onderste toon van het orgel (groot C) langs de weg van dalende drieklankbrekingen wordt bereikt. Het is alsof hemel en aarde elkaar raken. In deze opening hebben de bovenstemmen lange noten terwijl in de onderstemmen (afwisseling van pedaal en linkerhand) genoemde dalende drieklankbrekingen in dialoog met elkaar klinken. Na deze introductie van drie maten ontvouwt zich een prachtig thema dat in het gehele praeludium door alle stemmen heen zal klinken. Het praeludium eindigt met een variant op de introductie zodat de compositorische cirkel gesloten wordt. De fuga is gebouwd op een even eenvoudig als majestueus thema, vocaal van karakter door het stapsgewijs stijgen van de tonen in de aanhef van het thema.

Uit 'Achtzehn Choräle von verschiedener Art' (18 Leipziger Choräle):

3 An Wasserflüssen Babylon BWV 653 (live)

De *18 Leipziger Choräle* vormen een verzameling van groot opgezette koraalbewerkingen. De aanduiding 'Leipziger' verwijst ernaar dat Bach in zijn Leipziger jaren deze eerdere, veelal tijdens zijn organistschap in Weimar gecomponeerde stukken bij elkaar bracht tot een verzameling en ze bij die gelegenheid ook nog reviseerde.

In **An Wasserflüssen Babylon** klinkt de koraalmelodie rijk versierd in de tenor, duidelijk waarneembaar door een soloregister van het orgel. In de overige drie stemmen klinken daartegen steeds motieven uit de koraalmelodie, met name de eerste twee regels. De tekst is:

*An Wasserflüssen Babylon,
da saßen wir mit Schmerzen;
als wir gedachten an Sion,
da weinten wir von Herzen;
Wir hingen auf mit schwerem Mut
die Orgeln und die Harfen gut
an ihre Bäume der Weiden,
die drinnen sind in ihrem Land,
da mussten wir viel Schmach und Schand
täglich von ihnen leiden.*

4 Fantasia et Fuga in a BWV 561 (live)

Dit is een van de vroege orgelwerken van Bach, zoals vaak onder invloed van de Noord-Duitse *Stylus Phantasticus* gecomponeerd: virtuositeit vol flitsende drieklankbrekingen, toonladderfiguren in afwisseling met een of meerdere fuga's. In deze zelden te beluisteren maar zeer mooie compositie neemt de tamelijk uitvoerige en vitale fuga een centrale plaats in, omarmt door gedeeltes met genoemde virtuositeit. De diverse secties worden aan elkaar geregen door brede akkoorden.

Uit 'Achtzehn Choräle von verschiedener Art' (18 Leipziger Choräle):

5 Von Got twill ich nicht lassen BWV 658

Hier ligt de koraalmelodie, ook vaak cantus firmus genoemd, in de tenor, uit te voeren op het pedaal. In de manuaalstemmen ontspint zich een verfijnd stemmenweefsel dat om de koraalmelodie gevlochten is. Hieronder de tekst:

*Von Gott will ich nicht laßen
denn er läßt nicht von mir,
führt mich auf rechter Straßen,
da ich sonst irrte sehr.
Er reicht mir seine Hand.
den Abend wie den Morgen
tut er mich wohl versorgen,
wo ich auch sei im Land.*

6-8 Trio Sonata II in c BWV 526 (live)

Bach's zes trisonates voor orgel zijn driestemmige polyfone composities waarbij de twee bovenstemmen elk op een eigen manuaal en de bas in het pedaal worden gespeeld. Triosonate II in c heeft een lyrisch karakter waarbij de melancholie bepaald wordt door de toonsoort c-mineur en in het eerste deel *vivace* de vele dalende melodische lijnen waaronder een prachtig dalend chromatische dalend tweede thema. In melodisch contrast hiermee horen we in dit deel ook chromatische stijgende kettingtrillers. Het middendeel *largo* in es-majeur ademt een voorname rust, verheven en nobel. Het derde deel *allegro*, weer in c-mineur, is fugatisch van opbouw, het thema wordt uitvoerig in alle stemmen behandeld. Ter afwisseling klinkt een grillig tweede thema.

Uit 'Achtzehn Choräle von verschiedener Art' (18 Leipziger Choräle):

9 Schmücke dich, o liebe Seele BWV 654

Een avondmaalslied waarvan de tekst luidt:

*Schmücke dich, o liebe Seele,
laß die dunkle Sündenhöhle,
komm ans helle Licht gegangen,
fange herrlich an zu prangen!
Denn der Herr voll Heil und Gnaden
will dich jetzt zu Gaste laden;
der den Himmel kann verwalten,
will jetzt Herberg in dir halten.*

In dit gedicht wordt het thema behandeld van de menselijke ziel, die zich moet sieren ('schmücken') zodat God in hem kan wonen. Deze gedachtegang heeft Bach bewogen tot een compositie rijk aan poëtische versieringskunst, lyrisch en verfijnd lijnenspel en een subtiel geornamenteerde cantus firmus, die in de bovenstem te horen is. Van grote schoonheid is het tedere beginmotief, dat in parallelle sexten welhaast strelend wordt gepresenteerd. Om het geheel in evenwicht te houden is er bij al deze innigheid ook sprake van een stille maar naar mijn smaak onmiskenbare majesteitelijkheid. De keuze voor de toonsoort die het koninklijke en de wijsheid vertegenwoordigt, Es-majeur, bevestigt dit.

10-11 Fantasia et Fuga in g BWV 542 (live)

Het werk wordt wel in verband gebracht met een sollicitatie in 1720 naar een functie voor Bach als organist in de Sankt Jakobi in Hamburg. De Fantasia presenteert zich als een

dramatisch, hevig bewogen recitatief dat tweemaal door een lyrisch, polyfoon intermezzo onderbroken wordt. Opvallend is het geladen karakter van de harmonie. De grandioze fuga is levendig van aard en is gebouwd op een schitterend thema. Het thema toont opvallende gelijkenis met een oud-Nederlands volksliedje waardoor de theorie bestaat dat Bach dit thema bedoeld heeft als eerbetoon aan de Hamburgse organist Johann Adam Reinken (1643-1722) die van Nederlandse afkomst was. Dit fugathema wordt steeds vergezeld van twee contra-subjecten, oftewel thema's die het fugathema vergezellen. Het eerste contra-subject bestaat uit lange dalende lijnen en het tweede bestaat uit een puntig, ritmisch vitaal gegeven. Ongeveer halverwege de fuga begint naast deze drie thema's nog een vierde gegeven een belangrijke rol te spelen.

Volume 2 CD II

1-2 Praeludium et Fuga in c BWV 546

Met de monumentale en hevig bewogen **Praeludium et Fuga in c** van **Bach** wordt het programma van deze cd geopend. Bach componeerde het werk in Leipzig. Het praeludium is samen te vatten als een stuk waarbij een uitvoerig eerste thema met een grote diversiteit aan ritmische patronen wordt afgewisseld met een tweede thema, waarbij een vloeiende, constante triolenbeweging gepaard met lang melodische lijnen. Het eerste thema keert een aantal keren terug, als een soort refrein. Hierdoor staat een vorm verwant aan het rondeau. De fuga kenmerkt zich door een uiterst boeiende behandeling van het fugathema. Eerst klinkt de expositie waarna een tweede thema gepresenteerd wordt. Uiteindelijk worden beide thema's gecombineerd. Mogelijk is de fuga al eerder dan zijn jaren in Leipzig ontstaan. Hoe dan ook, beide delen vormen een coherent en inhoudelijk evenwichtig tweeluik.

3-6 Koraalbewerkingen BWV 722, 724, 726, 706

Vier vroege koraalvoorspelen: getuigen van Bach's ontwikkeling als componist en organist in zijn jonge jaren.

7-8 Praeludium et Fuga in A BWV 536

Binnen de grote orgelwerken van Bach neemt dit werk een heel eigen plaats in door een intiem en zachtmoedig karakter. Schuchter en teder als een prille lentedag ontvouwt zich het praeludium. In de fuga wordt dit karakter geprolonged, onder meer door de manier waarop het fugathema zich mild en argeloos presenteert, zonder dat zelfs direct heel duidelijk is hoe het thema in de maat is ingedeeld. Pas in de meerstemmigheid wordt voelbaar dat het om een driekwartsmaat gaat. Dit 'vrijzwevende' element in het fugathema geeft het stuk een heel eigen, vriendelijke bekoering.

Uit 'Sechs Choräle von verschiedener Art' (Schübler-Choräle):

9 Kommst du nun, Jesu, vom Himmel herunter BWV 650

10 Wachet auf, ruft uns die Stimme BWV 645

In 1748 verscheen bij de uitgever Georg Schübler een bundel van 'Sechs Choräle nach verschiedener Art' waarin van Bach diens eigen bewerkingen voor orgel van zes koraalbewerkingen uit zijn cantates gepubliceerd werden.

De driestemmige, elegante koraalbewerking **Kommst du nun, Jesu, vom Himmel herunter** is afkomstig uit de Cantate *Lobe den Herren, den mächtigen König der Ehren* BWV 137. De melodie van het gelijknamige koraal horen we als versierde cantus firmus in de middenstem, uit te voeren op het pedaal. De tekst die Bach gedacht heeft bij de orgelversie is niet te horen in de oorspronkelijke cantateversie en is bedoeld voor de advent:

Kommst du nun, Jesu vom Himmel herunter auf Erden?

*Soll nun der Himmel und Erde vereinigt werden?
Ewiger Gott,
kann dich mein Jammer und Not
bringen zu Menschen Gebärden?*

Ongetwijfeld is een van de bekendste composities van Bach het **Wachet auf, ruft uns die Stimme**, oorspronkelijk uit de gelijknamige cantate BWV 140. Ook in deze eveneens driestemmige koraalbewerking ligt de cantus firmus in de middenstem, uit te voeren met de linkerhand. In deze cantate voor het eind van het kerkelijk jaar klinken drie strofen van het gelijknamige lied: in het openingskoor, in het deel waarvan de orgelversie de bewerking is en het slotkoraal. Hoewel de orgelversie de titel heeft van de eerste strofe, klinkt in de cantate op deze muziek de tekst van de tweede strofe. Beide strofen gaan van hetzelfde evangelieverhaal uit, namelijk dat van de vijf domme en vijf verstandige bruidsmisjes (Matteus 25), en hebben in beide gevallen als strekking waakzaam te zijn voor de komst van Christus, de Bruidegom. Dit is de tekst van deze twee strofen:

*"Wachet auf," ruft uns die Stimme
der Wächter sehr hoch auf der Zinne,
"Wach auf du Stadt Jerusalem!
Mitternacht heißt diese Stunde!"
Sie rufen uns mit hellem Munde:
"Wo seid ihr klugen Jungfrauen?
Wohlauf, der Bräutigam kommt,
steht auf, die Lampen nehmt!
Halleluja!
Macht euch bereit
zur Hochzeitsfreud;
Ihr müsset ihm entgegen gehen!"*

*Zion hört die Wächter singen,
das Herz tut ihr vor Freuden springen,
sie wachet und steht eilend auf.
Ihr Freund kommt vom Himmel prächtig,
von Gnaden stark, von Wahrheit mächtig;
ihr Licht wird hell, ihr Stern geht auf.
Nun komm, du werte Kron,
Herr Jesu, Gottes Sohn!
Hosianna!
Wir folgen all
zum Freudensaal
und halten mit das Abendmahl.*

11-13 Concerto in C BWV 594

Bach heeft zich uitvoerig bezig gehouden met het bewerken voor orgel of klavecimbel van muziek van veelal Italiaanse componisten. Deze Italiaanse concerti concerti grossi voor soloinstrumenten, strijkers en basso continuo boden hem een verruiming van zijn muzikale mogelijkheden en het maken van die bewerkingen gaven hem de mogelijkheid de Italiaanse stijl te doorgronden. Dit resulteerde uiteindelijk dan weer in eigen muziek zoals het Italiaans Concert voor klavier en de zes Brandenburgse Concerten voor diverse soloinstrumenten,

strijkers en basso continuo. In de bewerkingen die Bach maakte voegde hij allerlei fraaie versieringen, omspelingen en boeiende tussenstemmen toe.

Binnen deze collecties van bewerkingen bevinden zich ook enige concerti van Antonio Vivaldi (1678-1741). Het grote Concerto in C is hiervan een luisterrijk voorbeeld. Het eerste en derde deel hebben een feestelijk karakter waarbij opvallend is dat in beide delen aan het einde een lange, virtuoze cadens is gecomponeerd. Dit zelfde procedé horen we ook in de reusachtige klavecimbel-cadens aan het eind van het eerste deel van het Vijfde Brandenburgse Concert van Bach zelf. Het middendeel is een grillig, improvisatorisch recitatief met als begeleiding sobere, korte akkoorden.